

VIJF ARGUMENTEN TEGEN HET ONTWIKKELINGSRISICO- VERWEER

Het is een bijzonder interessant en onbelangrijk verweer: 'de producent is aansprakelijk voor de schade veroorzaakt door een gebrek in zijn produkt, tenzij ... het op grond van de wetenschappelijke en technische kennis op het tijdstip waarop hij het produkt in het verkeer bracht, onmogelijk was het bestaan van het gebrek te ontdekken'.

Het verweer van art. 1407a lid 1 onder e kent een turbulente geschiedenis. Zou het er wel of zou het er niet komen? Het touwtrekken tussen voor- en tegenstanders heeft bijna zelfs tot een breuk geleid. Want lange tijd zag het er naar uit dat het ontwikkelingsrisico-verweer de totstandkoming van de gehele richtlijn inzake de produktaansprakelijkheid in de weg zou staan.¹ Dat zou toch te veel eer zijn geweest. Uiteindelijk trokken de voorstanders van het verweer hun tegenstanders over de streep, maar het is de vraag of het wel een echte overwinning is geworden. Het lijkt er wel op, nu in bijna alle nationale wetgevingen het verweer is opgenomen.² Maar is dat toch geen schijn?

Aanvankelijk zag het er niet naar uit dat een ontwikkelingsrisico-verweer in de richtlijn terecht zou komen. In de versie van 1976 stond nog uitdrukkelijk het tegendeel: 'De producent is ook dan aansprakelijk wanneer hij, volgens de stand van wetenschap en techniek op het ogenblik waarop hij het produkt in het verkeer bracht, van het gebrek niet op de hoogte had kunnen zijn.'³

De klassieke argumenten tegen het verweer waren dan ook sterk. Het gaat in de richtlijn nu eenmaal om een risico-aansprakelijkheid en een ontwikkelingsrisico-verweer zou daarin een wezensvreemd element zijn. Via de achterdeur zou (een lichte vorm van) 'schuld' weer worden binnengehaald. Ook was er het risico-spreidingsargument. De producent zou het risico van schade door een gebrekkig produkt gemakkelijker aankunnen dan een individueel slachtoffer. Zo nodig zou de producent

zich kunnen verzekeren. Bovendien zou de kans om aansprakelijk te worden gesteld, voor de producent een extra stimulant zijn om deugdelijke produkten op de markt te brengen (het preventieargument). In kort Amerikaans: '(t)he risk is a clear cost of doing business, and the product manufacturer is in the better position both to absorb the risk and to prevent it.'⁴

Daartegenover stonden de argumenten die vanouds vóór het verweer worden aangedragen. Zo zou het billijk⁵ zijn om producenten ook aansprakelijk te houden voor die gebrekkige produkten, waarvan het gebrek ten tijde van het in het verkeer brengen op geen enkele manier was vast te stellen. Zou zo'n absolute aansprakelijkheid ook geen innovatiehindernis vormen? Wie zou er nog nieuwe produkten in het verkeer durven brengen? In feite zou de producent op deze manier de verzekeraar van zijn eigen produkten worden.⁶ Tenslotte werd ook wel het zo juist genoemde preventieargument omgedraaid. De producent zou – zonder het verweer – misschien gaan denken: wat doet het ertoe of ik uitvoerig onderzoek verricht naar de veiligheid van mijn nieuwe produkten; ik ben toch aansprakelijk.

Het zijn dit soort argumenten, voor en tegen, geweest die in de discussie over het ontwerp van 1976 sterk hebben gespeeld. In die versie werd – als gezegd – het verweer nog uitdrukkelijk van de hand gewezen. Maar vooral twee adviezen hebben tot een ommekeer geleid.⁷

De Economische en Monetaire Commissie van de EG (de ECOSOC) bleek verdeeld over het ontwikkelingsrisico-verweer.⁸ De voorstanders van het verweer wezen vooral op het gevaar van een innovatiehindernis; en dat in het licht van de Europese concurrentiepositie en de structurele werkloosheid in Europa! Ik citeer uit de (niet zo gemakkelijk toegankelijke, getypte) stukken: 'Vooral voor onderzoeks- en ontwikkelings-intensieve industrieën houdt dit een heel zware aansprakelijkheid in die ontegenzeggelijk het innoveringsdynamisme (sic! - c.s.) zal aantasten en de kosten zal opdrijven door de bijkomende kosten voor het dekken van het ont-

wikkelingsrisico. Hierbij mag niet worden vergeten dat bij de huidige structurele werkloosheid innovatie voor de Europese economie van vitaal belang is en dat Europa, in het licht van de internationale arbeidsverdeling, zich vooral dient toe te leggen op technologisch geavanceerde produkten. Remming van de innovatie in Europa zal de concurrentiepositie van Europa ten opzichte van derde landen verzwakken. Opneming van het ontwikkelingsrisico in de produktaansprakelijkheid maakt het risico van invoering van nieuwe produkten onberekenbaar zodat de additionele kosten voor het verzekeren van dit onberekenbare risico heel hoog zullen zijn.'⁹

Dit wil overigens niet zeggen dat de ECOSOC dus ook vóór het verweer zou zijn. Hij vraagt de Europese Commissie om een 'nauwkeurig onderzoek van de kosten en de invloed op het innoveringsdynamisme van het aansprakelijk stellen van de producent voor ontwikkelingsfouten.' Wellicht ook – zo voegt hij daaraan toe – zijn er nog 'andere oplossingen ... om het probleem van het ontwikkelingsrisico bevredigend op te lossen.'¹⁰

1. Datzelfde gold voor het punt van al dan niet limiteren, vergelijk MvT op het wetsvoorstel TK 1985 1986, 19 636, nr 3, p 6

2. Vergelijk het overzicht van B Wessels, Bb 1988, p 161 e v., de waarde van dit soort overzichten is overigens betrekkelijk, terecht spreekt Wessels van produktaansprakelijkheid 'in beweging'. Zie voor een ander overzicht H Hollmann RIW (Recht der Internationalen Wirtschaft) 1988, p 81 e v. Griekenland zou het verweer niet opnemen, Zweden en Finland, landen die volgens plan de EG zouden volgen op het gebied van de produktaansprakelijkheid, zouden ook geen verweer willen (p 85). Voor geneesmiddelen geldt daar een aparte 'no fault'-aansprakelijkheid

3. PB nr C 241/9 van 14 okt 1976. Zie voor een handig overzicht van de verschillende versies, J Schmidt-Salzer, Kommentar EG-Richtlinie Produkthaftung, Band I Deutschland, Heidelberg 1988, blz 35 e v. en p 11 e v.

4. G C Robb, in zijn bewerking van Frumer en Friedman, Products liability (1987) par 2.26 [8] p 1686. Zie ook de Westduitse auteur R Sack, VersR 1988, p 448.

5. Dat woord wordt bijvoorbeeld gebruikt in het advies van de Juridische Commissie van het Europees Parlement, Zittingsdocumenten 1979-1980, document 71/79 van 17 april 1979.

6. Aldus bijvoorbeeld de SER, Advies inzake Produktaansprakelijkheid uitgebracht aan de minister van Justitie, Publikatie nr 4 - 18 jan 1980, p 26.

7. Zie over de geschiedenis van de richtlijn o a A J O van Wassenaer van Catwijk, Produktaansprakelijkheid 1986, p 10 e v. Met verwijzingen naar Amerikaanse bronnen, dezelfde in The American Journal of Comparative Law 1986, p 789 e v. en H C Taschner, Produkthaftung, C H Beck'sche Verlagsbuchhandlung München 1986, p 6 e v.

8. ECOSOC, Zittingsdocumenten 1979 1978, 17 april 1979, p 29 e v.

9. ECOSOC, p 30.

10. t a p

Heel interessant is het slot van de overwegingen die de ECOSOC aan het ontwikkelingsrisico wijdt. De commissie merkt op dat 'men zich de vraag (kan) stellen in hoeverre het wel nodig is dit probleem van de ontwikkelingsschade te regelen'. Want geen enkele delegatie in de werkgroep (de Engelsen, de Ieren, de Nederlanders, de Belgen, de Duitsers en de Italianen) was in staat een geval van ontwikkelingsschade uit hun praktijk aan te voeren!¹¹

Van bijzonder groot belang is ook het advies van de Juridische Commissie van het Europese Parlement geweest. De commissie besloot met een zeer kleine meerderheid (14 stemmen voor, 12 tegen, één onthouding) een amendement-Rivierez over te nemen. Deze Rivierez had voorgesteld de tekst van het ontwerp van 1976 aldus te wijzigen dat als nog het ontwikkelingsrisico-verweer in de richtlijn zou worden opgenomen. De commissie overwoog, en ik citeer weer: 'deze uitsluiting werd zowel ingegeven door overwegingen van billijkheid (hoe kan immers de aansprakelijkheid van de producent worden gerechtvaardigd voor een produkt dat op het tijdstip van de vervaardiging, gelet op de stand van wetenschap en techniek, als volmaakt worden beschouwd?) als door overwegingen van economische aard, waarop de Economische en Monetaire Commissie in haar advies (zie hiervóór, - c.s.) reeds had gewezen.¹²

Niettemin: 'Deze overwegingen hebben een belangrijke minderheid niet kunnen overtuigen, aangezien deze niet alleen van oordeel was dat de invoering van een aansprakelijkheid van de producent voor ontwikkelingsrisico's onontbeerlijk was ter bescherming van de consument maar ook dat hierdoor geen innovatiebarrière zou worden opgeworpen, aangezien de aansprakelijkheid niet intreedt op grond van het feit dat het een nieuw produkt betreft, maar op grond van het feit dat schade werd veroorzaakt. Verscherpings van de maatregelen tegen het ontstaan van gebreken tijdens het productieproces en bij de afzet zal vernieuwingen niet tegenhouden maar deze maatregelen meer effect doen sorteren. Het bewijs hiervan is overal geleverd waar de veiligheid van de nieuwe produkten essentieel was bijv. bij de vervaardiging van precisie-instrumenten, in de ruimtevaartindustrie enz. Aan de technische vooruitgang en de concurrentie, zelfs op het gebied van dergelijke produkten waaraan de hoogste eisen worden gesteld, nemen zowel kleinere als grotere ondernemingen met vrucht deel'.¹³

Adviezen van zijn Juridische Commissie pleegt het Europese Parlement over te nemen, en zo kreeg in de richtlijn van 1985 de producent eindelijk zijn verweer. Teruglezend kan men zich niet aan de indruk onttrekken dat het net zo

Year	Asbestos	Dalkon Shield	Bendectin	Other products
1974	4	8	.	1504
1975	35	82	.	2532
1976	40	136	.	3234
1977	103	153	1	3475
1978	292	88	0	3599
1979	361	125	0	4252
1980	1137	286	22	4714
1981	1625	388	50	5509
1982	1869	555	73	5600
1983	1926	472	171	5894
1984	2922	805	420	5784
1985	4389	1410	594	6051
1986	5627	444	40	6586

Sources: For asbestos, Administrative Office of the US Courts, FJC, and ACF, for the Dalkon Shield, A H Robins Company, Inc, and for bendectin, Merrell Dow Pharmaceuticals Inc

goed andersom had kunnen zijn. Opmerkelijk vind ik ook dat in het advies van de Juridische Commissie de argumenten van de ECOSOC vooral sterker en veel eenzijdiger klinken, dan dat ze klonken in het advies van de ECOSOC zelf. Bovendien vroeg de ECOSOC nog om een 'nauwkeurig onderzoek'. Heeft misschien de angst voor Amerikaanse toestanden de commissie bevangen?

Amerikaanse toestanden?

In Amerika staat produktenaansprakelijkheid al jarenlang volop in de belangstelling.¹⁴ Op het niveau van de staten is er al heel wat wetgeving, en op federaal niveau waren er bijvoorbeeld de wetsvoorstellen van senator Kasten, een republikein uit Wisconsin¹⁵, van senator Danforth, republikein uit Missouri.¹⁶ Uit de felle discussies over deze wetsvoorstellen krijgt men de indruk dat produktenaansprakelijkheid in hoge mate een politiek gevecht is geworden tussen democraten en republikeinen. De eersten zouden meer op de hand van de consument zijn, de laatsten meer op de hand van de producent. Maar thans lijkt toch voor het eerst een wetsvoorstel kans van slagen te hebben. Op 14 juni 1988 werd in de Energy and Commerce Committee van het Amerikaanse Huis overeenstemming bereikt over een Uniform Product Safety Act.¹⁷ In die wet wordt ook het state of the art defensie geregeld - ik zal daarop nog kort ingaan.

Overigens moet men zich in dit verband wel realiseren dat de 'litigation explosion' waarover wel wordt gesproken voor een heel groot gedeelte werd en deels wordt veroorzaakt door enkele produkten. Asbest is verreweg de grootste boosdoener: 50% van alle produktenaansprakelijkheidszaken zijn asbestzaken.¹⁸ Bovendien werd 18 procent van de zaken uitgemaakt door het Dalkon-schildje en het geneesmiddel Bendectin.¹⁹ De GAO publiceerde de volgende tabel om aan te geven hoezeer enkele produkten de totale situatie kunnen

beïnvloeden.²⁰

In de discussie die in Europa over produktenaansprakelijkheid werd gevoerd, heeft de angst voor Amerikaanse toestanden zeker gespeeld. Zo spreekt ze uit het advies van de ECOSOC. Ofschon men erkent dat de situaties in Amerika en Europa niet identiek zijn, zouden - zo vindt de ECOSOC - bepaalde ervaringen in de VS toch 'tot nadenken stemmen'.²¹ In elk geval zou een kostenstudie nodig zijn en een studie naar in invloed op het 'innovationsdynamisme' (die er nooit is gekomen). Angst voor Amerikaanse toestanden spreekt zeker ook uit het advies van onze SER. De SER merkt op dat het schrappen van het verweer in de EG een nog zwaardere vorm van produktenaansprakelijkheid wordt geïntroduceerd dan het geval is in de VS, het land waar - zo zegt de SER - de produktenaansprakelijkheid het verst gaat.²² Het is opmerkelijk dat in het aansprakelijkheidsrecht zo vaak wordt verwezen naar de VS, zonder dat daar al te veel onderzoek naar is gedaan.²³ Een toevallig ge-

11. t a p

12. Europese Commissie p 17 De tekst van het origineel is van 'voor' tot 'beschouwd' onderstreept

13. Juridische Commissie, blz 17 en 18

14. Zie daarover uitvoering bijv Products Liability, An International Manual Of Practice, United States of America, door J T Elser en F P Manhusi, Januari 1988, Oceana Publications, Inc London, Rome, New York p 69 e v en Frumer and Friedman, Products Liability, derde losbladig. In Nederland is in sommige artikelen grondig aandacht besteed aan Amerika op het punt van produktenaansprakelijkheid, bijv L Dommering-van Rongen, NJB 1977, blz 641 e v (naar aanleiding van het eerste Europese ontwerp), zeer uitvoering H van Bronkhorst, WPNR 1981, blz 702 e v (in afleveringen), en korter D Owles, New Law Journal 1988, blz 648/649

15. Kasten-Bill S-100

16. Het gaat hier om twee wetsvoorstellen S-1999 van december 1985 en om de nadien sterk gewijzigde versie S-1999, Amendement 1951

17. Ook dit wetsvoorstel heeft het moeilijk gehad, zie over de politieke problemen die rezen de artikelen van P Starobin, Congressional Quarterly, 7 mei en 18 juni 1988, p 1201 e v resp 1671 e v

18. Het rapport van de United States General Accounting Office, HRD-88-36BR 'Litigation explosion' Ouestioned, 1988, p 21 e v

19. Deze 18% van de groei werd gemeten over de periode van 1974 tot 1985. Wanneer echter ook 1986 meetelt, dan daalt dat cijfer tot 4%! Dat komt omdat het aantal zaken dat betrekking had op deze twee produkten plotseling zeer sterk is gedaald, zie de tabel. Over het geneesmiddel DES kon de GAO onvoldoende informatie verkrijgen om betrouwbaar uit te spreken te doen, a w p 15

20. GAO, a w blz 22. Het betreft hier alleen de 'federale' zaken. Volgens de GAO maakt dat naar rato geen verschil

21. ECOSOC, p 27

22. SER, a w p 27

vonden artikel, de uitspraken van een willekeurige hoogleraar uit Texas, één rechterlijke uitspraak van 'n Supreme Court, ze vormen nogal eens de wankel basis voor een oordeel over de toestand in Amerika. Waarschijnlijk blijft het oordeel over Amerika vaak onuitgesproken, maar speelt het impliciet, als een vaag gevoel (dat-moeten-we-hier-niet-hebben), bij het nemen van beslissingen toch een rol.²⁴ Helemaal gevaarlijk wordt het als aan die 'feiten' conclusies worden verbonden voor ons land.²⁵ In dit verband dreigt meteen al een gevaar in de terminologie. In Europa spreekt men in verband met het ontwikkelingsrisico nogal vaak over het 'state of the art defense', een begrip dat kennelijk verwijst naar de stand van wetenschap en techniek. Toch zou het veel beter zijn als we zouden blijven spreken van het 'development risk defense' of het ontwikkelingsrisico-verweer.²⁶ Want er dreigt grote verwarring, een verwarring die Amerika al jaren kent.²⁷ De 'stand van wetenschap en techniek' ('state of the art') kan bepalend zijn voor het antwoord op twee vragen: of er sprake is van een gebrekkig produkt, en of er sprake is van ontwikkelingsschade. Immers, voor de vraag of een produkt gebrekkig is, is bepalend of dat produkt de veiligheid biedt die men daarvan mag verwachten, alle omstandigheden in aanmerking genomen. Een van die omstandigheden is het tijdstip waarop het produkt in het verkeer werd gebracht.²⁸ Dat laatste is belangrijk, zo blijkt ook uit art. 1407b lid 2: Een produkt mag niet als gebrekkig worden beschouwd uitsluitend omdat nadien een beter produkt in het verkeer werd gebracht.²⁹ Een voorbeeld²⁹: vroeger werden de deuren van ijskasten uitgerust met een slot dat van binnenuit niet geopend kon worden. Nadat enkele kinderen, in de ijskast gekropen, waren bevroren, wijzigden de producenten het concept. Men ging over op het gebruik magneetstrips. De vraag is dan: maakt zo'n nieuwe ijskast de vroegere in een klap gebrekkig? Dan is de vraag van lid 2³⁰ gebrekkig. Het lijkt me beter om het begrip 'state of the art' – zo men het al wil gebruiken – te reserveren voor die gevallen waarin de vraag luidt of een produkt gebrekkig is.³¹ De tweede vraag is dan of de producent – gegeven de gebrekkigheid van het produkt – met succes een beroep kan doen op het ontwikkelingsrisico-verweer. Dat het hier dus om twee verschillende vragen gaat, wordt nog wel eens over het hoofd gezien. Het lijkt me dan ook waarschijnlijk dat bij de producenten de schrik om het hart sloeg toen ze – ten onrechte – meenden dat in het produkt aansprakelijkheidsrecht de 'stand van wetenschap en techniek' ('state of the art') niet langer van belang zou zijn.³² Maar het ging om de stand

van wetenschap en techniek terzake van *het ontwikkelingsrisico*: eenzelfde stationnetje, maar één halte verder. Maar wie te hard voorbij stuift, denkt slechts één stationnetje te zien.

'State of the art' in Amerika

De terminologische verwarring in Amerika is groot en die verwarring liet zijn sporen na in Europa, ook in het advies van onze SER! Enerzijds wordt in Amerika 'state of the art'³³ gebruikt om te bepalen of een produkt gebrekkig is. Het gaat dan vaak om gevallen die wij zouden onderbrengen in artikel 1407b lid 2: of een produkt gebrekkig is als nadien een veiliger produkt in het verkeer is gebracht.³⁴

Anderzijds gaat het ook om gevallen die sterk lijken op wat hier in dit artikel aan de orde is: het ontwikkelingsrisico-verweer. Het gaat dan steeds om 'strict liability-cases', zaken waarin 'the focus is on the condition of the product, rather than the conduct of the manufacturer'.³⁵ In het algemeen oordelen de Amerikaanse rechters dat 'strict liability' niet zó ver gaat dat de producent ook aansprakelijk is voor schade door gebreken 'now knowable' by the defendant in the light of its not even having been then known to the scientific community'.³⁶ Meestal staat de rechter een verweer niet toe, en oordeelt hij dat 'strict liability' nog geen 'absolute liability' is. De producent is 'obligated to keep informed of scientific knowledge and discoveries concerning that field ...'.³⁷ Als hij daaraan voldoet, dan gaat hij vrijuit. Maar niet altijd is de afloop voor hem zo gunstig. In de befaamde zaak *Beshada v. Johns-Manville Products Corp.* uit 1982 koos de rechter tégen het verweer. Het ging hier om een van de asbestzaken, waarin een aantal 'asbest-workers' (of hun nabestaanden) schadevergoeding van een producent eisten.³⁸ Het hof haalde alle argumenten tégen het verweer uit de kast. Het verweer zou in strijd zijn met de gedachte achter risico-aansprakelijkheid; het risico-spreidingsargument verzette zich tegen het verweer; verder zou door toepassing van het verweer een 'incentive for them (de producent) to invest more actively in safety research' verloren gaan. Bovendien, aldus het hof, wat is 'undiscoverable'? Niettemin vormt deze uitspraak, met nog een paar andere³⁹, een uitzondering op de regel dat de producent zich mag verweren en dus niet aansprakelijk is voor ontwikkelingsschade.⁴⁰ In de Uniform Product Safety Act komt, ondanks alle argumenten die het Beshada-hof noemde, een ontwikkelingsrisico-verweer. Het luidt aldus: 'In a product liability action, a manufacturer shall not be liable ...because of the design of the product for which the action was

brought if the manufacturer establishes by a preponderance of the evidence that at the time the product left the manufacturer's control

(A) the manufacturer did not know and could not know that the product was in a defective condition unreasonably dangerous to the claimant because of its design in light of knowledge reasonably available to experts, or

(B) there was not a feasible alternative design that would have prevented the harm without substantially impairing the reasonably anticipated or intended function of the product.'

Hetgeen onder (A) is bepaald, doet ons meteen aan ons ontwikkelingsrisico-verweer denken, hoewel het ruimer is, maar het grote voordeel voor de producent ligt in (B). Ik ga daarop hier omwille van de ruimte niet verder op in, maar ik wil er nog één ding van zeggen. In de toelichting op deze bepaling wordt opgemerkt dat buitenlandse producenten een groot voordeel hebben boven de Amerikaanse: 'In Japan and Europe, product liability laws are more stable, li-

23. Ook de Nederlandse regering moest, door het parlement daarnaar gevraagd, het antwoord schuldig blijven, nr 6, p 19. Voor zover uit de Europese stukken valt op te maken, is aan de adviezen geen diepgaand onderzoek naar de situatie in de VS vooraf gegaan.

24. Iets vergelijkbaars doet zich voor bij de medische aansprakelijkheid.

25. Van Bronkhorst schrijft uitvoering over het nut van gedegen onderzoek, WPNR 1981, p 704 e v.

26. De Nederlandse minister van Justitie spreekt terecht heel consequent van het ontwikkelingsrisico verweer en ontwikkelingsschade. De SER daarentegen heeft het wel over 'state of the art'. Ook in het Voorlopig Verslag komt die term een enkele keer voor nr 5, p 15.

27. 'Few phrases in the law of products liability have caused as much judicial frustration as the term 'state of the art' aldus M S Shapo, *The Law of Products Liability* Warren, Gorham & Lamont, Boston, New York, p 101. Aldus ook Taschner 'Die Bedeutung beider Begriffe (state of the art en development risks) in der amerikanischen Rechtspraxis war und ist unklar. Definitionen, wenn es überhaupt solche gibt, schwanken Übersetzungen in andere europäische Sprachen trugen den unklaren Begriff nur weiter', *Produkthaftung* 1986, p 112/113. Ook de bijdrage van Van Bronkhorst is op dit punt, naar mijn mening, niet verhelderend, a w p 707.

28. Zie daarover het belangwekkende artikel van M Faure en W Vanbuggenhout, RW 1987-1988, p 11. 29. Ontleend aan A L Diamond, in *Comparative Product Liability*, C J Miller (ed.), een uitgave van The British Institute of International and Comparative Law, 1986, p 42.

30. Vergelijk voor andere voorbeelden A J O van Wasenaer van Catwijk, *Produktenaansprakelijkheid* 1986, blz 43. Overigens kan het produkt wel gebrekkig worden, lid 2 spreekt van 'uitsluitend' zie C J J M Stolker, *BW krant Jaarboek* 1987 p 106.

31. Aldus terecht H C Taschner in *NJW* 1986, blz 615 en in een Franse vertaling van hetzelfde artikel *Revue du Marche Commun* 1986, blz 261/262 en in *Produkthaftung* 1986, p 120/121.

32. Aldus ook Taschner, *Produkthaftung* 1986, p 113.

33. Het begrip werd in de context van produktenaansprakelijkheid voor het eerst gebruikt in 1956, in de zaak *Day v Barber-Colman Co* 135 NE2d 231 (Ill 1956).

34. *Bailey v Boatland* 585 SW2d 805 (Tex 1979), een befaamde zaak, uitvoerig besproken door D DeSimone, *Duquesne Law Review* 1980, p 924 e v.

35. *Biyl Adams v Fuqua Industries, Inc*, 820 F2d 271 (8th Cir 1987) over een grasmaaier.

36. Een overzicht geeft C C Marvel, *Ann* in 33 ALR4th 369 e v. Meestal gaat het om vorderingen die zijn ingekleed als een 'failure to warn'. Een van de oorzaken van alle verwarring zit in de tekst van section 402A van de Restatement (second) of Torts. Zie daarover kort P Borcer, *Verlag Stampfli & Cie AG Bern*, 1986, p 172 e v.

37. *Biyl Karjala v Johns-Manville Products Corp* 523 F2d 155 (Minn 1975).

38. 447 A2d 539, 33 ALR4th 353 (NJ 1982). Uitvoering over deze zaak is *Robb*, a w blz 1691 e v en R Dossick in *Rutgers Law Review* 1986, blz 505 e v. In deze twee publikaties vindt men veel gegevens over 'state of the art'.

39. *Biyl Little v PPG Industries, Inc* 597 P2d 940 (Wash 1978). Zie verder *Marvel* a w blz 379 e v en het supplement (september 1987).

40. Ook hetzelfde Supreme Court van New Jersey besliste nadien voor het verweer *Feldman v Lederle Laboratories*, inzake geneesmiddelen 479 A2d 374 (NJ 1984).

tigation less frequent, and large damage awards uncommon. (...) Among our trading partners, the US remains the most litigious nation and US products continue to bear the hidden 'tax' of product liability costs.'

Vervolgens wordt verwezen naar de Europese Richtlijn en gezegd dat Europa weliswaar overgaat naar een uniforme risico-aansprakelijkheid, maar dat de EG-landen 'will not see escalating number of lawsuits and soaring damage awards witnessed in the US.' Het is natuurlijk wel opmerkelijk dat Europa, met zijn angst voor 'Amerikaanse toestanden', een veel strengere standpunt heeft ingenomen ten opzichte van het ontwikkelingsrisico dan de VS.

Een verzekeringscrisis?

De angst voor Amerikaanse toestanden ofte wel voor een aansprakelijkheidscrisis, heeft alles te maken met de angst dat producenten zich niet langer op een adequate wijze, tegen redelijke premies, zullen kunnen verzekeren. Dat verzekeringsaspect is in de 'Europese discussie' aan de orde geweest. Zo is er een nota van het secretariaat-generaal van het Europese assurantiëcomité te Parijs.⁴¹ Dit comité gaf daarmee de 'gezamenlijke opinie van het verzekeringswezen in de Gemeenschap' weer.⁴² In sommige gevallen – aldus het comité zelf – mogen de opvattingen 'overdreven behoedzaam' lijken, maar het comité heeft dan ook 'de plicht ... voorzichtig te werk te gaan in sommige netelige gevallen die van belang zijn voor de toekomst van het verzekeringswezen in Europa'.⁴³ De centrale conclusie van het comité luidde, dat als de richtlijn van 1976 in de nationale wetgevingen zou worden geïmplementeerd (let wel: dus zonder het verweer) dat het verzekeringswezen 'in de meeste gevallen kan instaan voor de nodige dekking en capaciteit, tegen een prijs die de fabrikant zonder noemenswaardige stijging van zijn algemene produktiekosten zal kunnen dragen.' Ook al is het onzeker – zo wordt daaraan toegevoegd – in hoeverre de risico-aansprakelijkheid daadwerkelijke gevolgen zal hebben voor het aantal en omvang van de produktieschadeclaims en voor de kosten van ingestelde rechtsvorderingen.' Voorwaar – ondanks die onzekerheid – allermint een 'behoedzaam standpunt'. Zeker als daar nog eens aan wordt toegevoegd: 'het komt er op neer dat de verzekeraars op het ogenblik niet in staat zijn enigerlei kostenstijgingen in verband met de risico-aansprakelijkheid te kwantificeren.'⁴⁴

Ik herhaal nog eens dat de versie waarover het Assurantiëcomité adviseerde, een versie was waarin de fabrikant óók aansprakelijk zou zijn voor mogelijke

ontwikkelingsschade. Wel gold in die versie een aansprakelijkheidslimiet. Het comité merkte op dat men aanneemt 'dat het ontwikkelingsrisico over het algemeen zal kunnen worden verzekerd.'⁴⁵ Een tikje wonderlijk is het natuurlijk wel om van het maar zelden voorkomende ontwikkelingsrisico te zeggen dat het 'over het algemeen' zal kunnen worden verzekerd! Steun voor deze opvatting kan overigens wel worden geput uit de situatie rond de Westduitse Arzneimittelgesetz. Bij invoering van deze wet, waarin naar alle waarschijnlijkheid ook aansprakelijkheid voor ontwikkelingschade geldt, stegen de premies aanvankelijk flink, maar nadien daalden ze ook weer aanmerkelijk.⁴⁶

Het is overigens opmerkelijk dat bij de verzekeraars in het comité tamelijk weinig vrees bestond voor Amerikaanse toestanden: 'niet zozeer de risico-aansprakelijkheid als zodanig maar veeleer het stelsel waarbinnen deze wordt toegepast, heeft bijgedragen tot de zgn. recente produktaansprakelijkheidscrisis'.⁴⁷

Hoe staat het er nu voor met de geneesmiddelen? In een Aanvullende Nota geeft het Europese Assurantiëcomité enig inzicht in de hoogte van de premies die zouden gaan gelden.⁴⁸

Wat de geneesmiddelen betreft zou (uitgedrukt in *promille* van de omzet) een premie zijn te verwachten ergens tussen 0.50 en 6.00. Om een voorbeeld te geven: kost een geneesmiddel f 25, – dan bedraagt de premie tussen 1 cent en 15 cent.⁴⁹ Het lijken erg lage bedragen, zeker als men ziet dat producenten van geneesmiddelen nu óók al premies betalen. Bovendien is de ervaring met de Westduitse Arzneimittelgesetz dat de premies aanvankelijk veel te hoog waren ingeschat.⁵⁰

Het belang van het verweer

De meest interessante vraag is natuurlijk wanneer een producent een beroep op het ontwikkelingsrisico-verweer ziet slagen. Laten we de tekst van het artikel nog eens wat preciezer bekijken. Hij moet aantonen dat 'het op grond van de stand van de wetenschappelijke en technische kennis op het tijdstip waarop hij het produkt in het verkeer bracht, onmogelijk was het bestaan van het gebrek te ontdekken.' Het gaat om een objectieve toets: het gebrek was niet alleen door deze producent, maar door geen enkele producent te ontdekken.⁵¹ '(F)ür niemanden auf der Welt'.⁵² Vast staat ook dat de producent zich er niet op kan beroepen dat zijn produkt voldeed aan de praktische en redelijke maatstaven die, gezien de stand van wetenschap en techniek, toen golden.⁵³ Ook een gebrek aan mankracht om be-

paald onderzoek te doen, of financieel onvermogen, doen aan zijn aansprakelijkheid niet af.⁵⁴

De maatstaf is dus streng: 'onmogelijk' te ontdekken. Misleidend – want te zwak uitgedrukt – is bijvoorbeeld het gebruik van het woord 'herkenbaar' (of het gebrek herkenbaar was) zoals enige kamerleden het uitdrukten.⁵⁵ Er staat 'ontdekken'. De vraag mag mijns inziens dan ook niet zijn of 'in een wetenschappelijke verhandeling op de fout wordt gewezen'.⁵⁶ Nogmaals, de tekst van de wet is veel strenger: was het gebrek te ontdekken?

Opmerkelijk is deze Nederlandstalige versie van de richtlijn overigens wel: in geen van de andere vertalingen komen woorden als 'impossible', 'unmöglich' of 'impossibile' enzovoort, voor. Er staat dit: 'was not such as to enable the existence of the defect to be discovered', 'n'a pas permis de déceler l'existence du défaut', 'das der vorhandene Fehler ... nicht erkannt werden konnte', 'no permitia descubrir la existencia del defecto.' Nu hóeft er geen verschil te zijn met het Nederlandstalige 'onmogelijk'. Niettemin biedt 'onmogelijk' zeker minder ruimte voor een eigen interpretatie dan bijvoorbeeld de Engelstalige versie 'was not such as to enable the existence of the defect to be discovered'. In die laatste tekst zag de Britse regering in elk geval voldoende ruimte om er in de Consumer Protection Act van 1987 dit van te maken: 'that the state of scientific and technical knowledge at the relevant time was not such that a producer of products of the same description as the product in question might be ex-

41. Nota van het Secretariaat-Generaal van het Europees Assurantiëcomité, Bijlage I bij het verslag van de Juridische Commissie, p. 43 e.v.

42. Assurantiëcomité, p. 43.

43. t.a.p.

44. Assurantiëcomité, p. 43 en 44.

45. Assurantiëcomité, p. 45.

46. Aldus Faure en Vanbuggenhout, die de Westduitse Pharma Jahresberichte aanhalen, a.w. noot 185. Zie ook Sack, VersR, p. 448, noot 80 met literatuur.

47. Assurantiëcomité, p. 44.

48. Het comité merkt uiteraard op dat een aantal gegevens nog niet voorhanden zijn zodat de cijfers met enige voorzichtigheid moeten worden bezien. Bovendien ging het comité uit van een aansprakelijkheidslimiet.

49. Bij bijvoorbeeld een kinderspeeltje ligt de premie (excl. BTW?) relevant beneden de cent (0.30 tot 0.75 promille van de omzet).

50. Zie hiervoor voetnoot 46. Het Nederlandse verzekeringswezen zou zich over het ontwikkelingsrisico-verweer geen oordeel hebben gevormd, omdat het er altijd van is uitgegaan dat het verweer in het ontwerp zou worden opgenomen, aldus vermeld bij E.B. Pronk in haar doctoraalscriptie De aansprakelijkheid van de producent voor ontwikkelingsrisico's, Leiden februari 1989, p. 37 op basis van mondginge contacten.

51. Zo merkte de Nederlandse minister van Justitie op dat het verweer 'restrictief' en 'beperkt' moest worden uitgelegd, dat 'zeer strenge eisen' aan het verweer moeten worden gesteld. Memorie van Antwoord, nr 6 p. 20 resp. 18. Van Bronkhorst, a.w. p. 735 spreekt van een 'enorme bewijslast', Van Wassenaer, a.w. p. 74 over 'buitengewoon zwaar' en H. Duintjer Tebbens, van 'zeer zwaar'; 'praktisch het bewijs van een negatief feit' voegt hij daaraan toe, NJB 1986, p. 272.

52. Taschner, NJW 1986, p. 615.

53. Zie o.a. Taschner, Produkthaftung 1986, p. 116; B.M. Hummel, E.H. Hondius en G.M.F. Sniijders, Tijdschrift voor Consumentenrecht 1988, blz. 213 wijzen terecht erop dat wettelijke voorschriften niet kunnen worden beschouwd als de neerslag van wetenschap en techniek.

54. Uitvoering Faure en Vanbuggenhout, a.w. p. 37, zij spreken van een 'absolute onmogelijkheid'.

55. Voorlopig Verslag, nr 5, p. 14.

56. t.a.p.

RECHTSPRAAK ACTUEEL

Burgerlijk (proces)recht

Verbod klassemmentsproeven
Tulpenrally / bevoegdheid bur-
gemeester o.g.v. 219 Gem.w /
openbare orde
Afd. rechtspraak RvS
9 febr. 1989
KG 173

Aanzegging bestuursdwang ge-
bruik pand t.b.v. kerkelijke acti-
viteiten te staken / uitoefening
grondrecht versus bestem-
mingsplanvoorschriften
Afd. rechtspraak RvS
16 febr. 1989
KG 172

Wederkerige overeenkomst /
verplichtingen debiteur na on-
volledige of ondeugdelijke na-
koming door wederpartij
HR 19 febr. 1988
NJ 343 (m. nt. CJHB)

Selectieve distributie producten
van gedaagden, waarvan eisers
worden uitgesloten / geen bein-
vloeding mededinging in EEG-
lidstaten / selectief distributie-
stelsel voor onderhavige luxe-
goederen i.c. aanvaardbaar
Pres. Rb. Amsterdam
6 april 1989
KG 174

Bolderkar-zaak / aantekeningen
maken geen deel uit van proces-
stukken in tegen eiser aan-
gespannen strafzaak, zodat
rechtsgang van 30 Sv niet toe-
passelijk is / aantekeningen
voor intern gebruik / geen recht
op inzage / persoonlijke levens-
sfeer
Pres. Rb. Rotterdam
22 maart 1989
KG 170

Kostenveroordeling bij beschik-
king bepaling voorlopig getui-
genverhoor
Ktg. Haarlem
9 maart 1989
Prg. 3065

Plakverbod van art. 199 APV
Nijmegen onverbindend we-
gens strijd met art. 7 Gr.w /
Geen voldoende aantal 'open-
bare' plakplaatsen
Ktg. Nijmegen
22 febr. 1989
Prg. 3066

Gebondenheid ook van de ap-
pelrechter aan in rechtsoverwe-
gingen van een tussenvonnis
van de eerste rechter gegeven
beslissing, indien alleen tegen
het eindvonnis hoger beroep is
ingesteld
Ktg. Tiel
16 sept. en 25 nov. 1987 en
Rb. Arnhem
5 jan. 1989
Prg. 3068

IPR

IPR / opheffing in Nederland
gelegd conservatoir beslag
Rb. Arnhem
1 aug. 1988
Hof Arnhem
11 okt. 1988
NJ 357

Personen- en familierecht

Curatele gevorderden uitge-
sproken voordat betrokkene
meerderjarig werd
HR 20 jan. 1989
NJ 347

Alimentatie / verwerping cassa-
tieberoep met verkorte motive-
ring
HR 20 jan. 1989
NJ 348

Beroep pleegouders op 1:299a
BW bij uitoefening gezag door
ouders / botsing rechten pleeg-
ouders en ouders ex 8 EVRM
Hof Leeuwarden
30 maart 1988
NJ 356

Afl. 9, waarin opgenomen: AB (Administratiefrechtelijke Beslissin-
gen) afl. 18 & 19; Adv.blad (Advocatenblad) afl. 10; IER (Intellectuele
Eigendom & reclamerecht) afl. 2; KG (Kort geding) afl. 18 & 19; M en R
(Tijdschrift voor Milieu en Recht) afl. 4; NJ (Nederlandse Jurispruden-
tie) afl. 18; Prg. (Praktijkids) afl. 10; S&S (Schip en Schade) afl. 4;
SEW (Tijdschrift voor Europees en economisch recht) afl. 5; TvA (Tijd-
schrift voor Arbitrage) afl. 2;

Informatiebulletin van uitgeverij W.E.J. Tjeenk Willink
buiten verantwoordelijkheid van de redactie van het
Nederlands Juristenblad

Adoptie / interregionaal recht
(bevoegdheid rechter; toepas-
selijk recht)
Rb. 's-Gravenhage
29 juni 1988
NJ 358

Adoptie / interregionaal recht
(bevoegdheid rechter; toepas-
selijk recht)
Rb. 's-Gravenhage
6 juli 1988
NJ 359

Ondernemings- en rechtspersonenrecht

Zie i.v.m. deze zaak KG 1988,
228 / geschil over overdracht
aandelen / verbod overdracht
aandelen zolang daarover in
bodempcedure niet is beslist
Pres. Rb. Dordrecht
23 maart 1989
KG 168

Aansprakelijkheid bestuurder
rechtspersoon
Hof 's-Hertogenbosch
25 april 1988
NJ 355

Arbeids- overeenkomsten- recht

Uitzendovereenkomst (chauf-
feurswerk) / arbeidsovereen-
komst? feitelijk oordeel / moti-
vering
HR 18 nov. 1988
NJ 344 (m. nt. PAS)

Aansprakelijkheid van zich als
oprichter van een BV i.o. gema-
nifesteerd hebben tegenover
een door die BV i.o. in dienst
genomen werknemer / schijn-
contract?
Rb. Arnhem
30 juni 1988
Prg. 3067

Voldoende zwaarwichtige rede-
nen voor ontslag op staande
voet? / Na belangenafweging
veroordeling gedaagde om bij
wijze van voorschot op schade-
vergoeding die zij ingeval van
voor eiser gunstige beslissing
in bodempcedure omtrent
concurrentiebeding mogelijk
aan deze verschuldigd zal zijn,
een bedrag per maand te beta-
len
Pres. Rb. Breda
10 maart 1989
KG 167

ARAR / Rv / ambtelijke onder-
steuning nieuwe kamer bij Afd.
GvB / medezeggenschap van
dienstcommissie / bevoegdheid
hoofden van diensten / delega-
tie / mandaat / (RvS)
Rb. 's-Gravenhage
26 jan. 1989
AB 184 (m. nt. HH)

Het stond de Bank na maanden
onderhandelen over (financiële)
vervroegd-afscheidsregeling
niet meer vrij eiser geen af-
scheidsregeling aan te bieden
Pres. Rb. Utrecht
14 maart 1989
KG 171

Werkgeefster niet verplicht
n.a.v. betwiste klachten over
ongewenste intimiteiten maat-
regelen te nemen / subjectieve
gronden voor ontbinding ex
art. 1639w BW
Ktg. Nijmegen
27 jan. 1989
Prg. 3064

Appartementenrecht / wedkan-
toor geen winkel / strijd met
bestemming welke geldt inge-
volgde akte van uitgifte in erf-
pacht van bouwgrond
Ktg. Schiedam
31 mei 1988
Prg. 3069

Straf(proces)recht en Tuchtrect

Inbeslagneming correspondentie met advocaat / schending briefgeheim zonder wettelijke basis en Mitsdien onrechtmatig
HR 1 nov. 1988
NJ 349 (m. nt. ThWvV)

Ter zitting door raadsman overgelegde verklaring van psychiater had bij overwegingen omtrent strafoplegging moeten zijn betrokken
HR 1 nov. 1988
NJ 351

Klacht m.b.t. beschikking van 255 lid 4 Sv moet buiten bespreking blijven omdat hij niet een middel van cassatie is / dagvaarding tegen latere dag binnen nieuwe termijnen van 255 lid 4 Sv / recht om verdachte te vervolgen niet verwerkt / geen niet-ontvankelijkheid OvJ
HR 15 nov. 1988
NJ 350 (m. nt. ThWvV)

Onvoldoende motivering verbeurdverklaring
HR 15 nov. 1988
NJ 352

Niet-ontvankelijkverklaring OvJ in vervolging wegens verjaring feiten innerlijk tegenstrijdig met bewezenverklaring / incest / bij bewezenverklaring moet periode voor en na bereik 12-jarige leeftijd uitgesplitst worden
HR 15 nov. 1988
NJ 353

Inverzekeringstelling art. 5 lid 3 EVRM
Hof Arnhem 13 april 1989
Adv.blad p. 263

Bezwaren tegen voortgezette bewaring minderjarige in politiebureau / 491 lid 4 Sv mag jeugdige bij toepassing voorlopige hechtenis niet in slechtere situatie brengen dan volwassene
Pres. Rb. Amsterdam
30 maart 1989
KG 166

Verzet tegen dwangbevel tot invordering proceskostenveroordeling
Rb. Rotterdam 30 maart 1989
Adv.blad p. 269

Ten onrechte achterwege laten tijdens een eerste bespreking van de mogelijkheid van kosteloze rechtsbijstand
Hof van Disc. 3 okt. 1988
Adv.blad p. 265

Nadat vonnis is gevraagd, is het de advocaten niet geoorloofd zich zonder toestemming van de tegenpartij tot de rechter te wenden
Hof van Disc. 21 nov. 1988
Adv.blad p. 266 (m. nt. P)

Het hof is van oordeel dat toepassing van het beginsel van de rechtszekerheid meebrengt, dat een adv. ervan moet kunnen uitgaan dat, wanneer een cliënt zodanige onvrede heeft met de wijze waarop zijn belangen zijn behartigd dat hij meent daaromtrent een klacht te moeten indienen, deze daarmee niet te lang wacht
Hof van Disc. 19 dec. 1988
Adv.blad p. 265 (m. nt. FN)

Een adv. behoort een door hem aanhangig gemaakte procedure niet zonder overleg met zijn cliënt in te trekken
Raad van Disc. Amsterdam
10 okt. 1988
Adv.blad p. 265

Op een gedraging van een adv. als curator in een faillissement is het tuchtrect van toepassing wanneer het vertrouwen in de advocatuur door die gedraging wordt geschaad
Raad van Disc. 's-Hertogenbosch
5 sept. 1988
Adv.blad p. 265 (m. nt. P)

Staats- en administratief recht

Verzoek om opheffing schorsing besluit tot verhoging maximumsnelheid deel Rijksstraatweg Wassenaar / besluit van algemene strekking / onmiddellijke uitvoering niet geboden i.v.m. verkeersveiligheid
Vz. Afd. GvB RvS
23 maart 1989
KG 164

RVV / TwK / belangen van derden bij voorbaat ondergeschikt gemaakt / vernietiging wegens strijd met zorgvuldigheidsbeginsel / (gem. Steenberg) / (gem. Steenberg)
Afd. GvB RvS 27 febr. 1989
AB 181

RVV / TwK / beleidstoetsing / afweging niet in redelijkheid / ernstige schade bedrijfsexploitatie / gebleken afwezigheid gevaar voor verkeersveiligheid in het verleden / ontheffing parkeerverbod / (gem. 's-Gravenhage)
Afd. GvB RvS 27 febr. 1989
AB 182

Wet op de Ruimtelijke Ordening / overgangsrecht / tijdstip van inwerkingtreding / aanlegvergunning / doeleindenomschrijving / bufferzone / natuurgebied / (gem. Nederweert)
KB 29 dec. 1988, nr. 6
AB 171 (m. nt. AWK)

Wet op de Ruimtelijke Ordening / Woningwet / gem.w / termijn tijdelijke vrijstelling romneyloods verlopen / conversie aangezegde bestuursdwang in aanschrijving ex art. 17 lid 6
Wet op de Ruimtelijke Ordening / schorsing op grond van belangenafweging / (gem. Velsen)
Vz. Afd. rechtspraak 10 maart 1988
AB 166 (m. nt. PvB)

Gem.w / Wet op de Ruimtelijke Ordening / Wet RvS / gedoogtoestemming onder voorwaarde van hypotheekverlening niet aanvaardbaar / belang van tegengaan van mogelijk toekomstig ongeoorloofd gebruik / (gem. Heesch)
Vz. Afd. rechtspraak RvS 10 mei 1988
AB 175 (m. nt. PvB)

Wet melding collectief ontslag / besluit dat meldingsprocedure als bedoeld in art. 3 lid 1 Wet melding collectief ontslag niet meer nodig is, is een beschikking / de meldingsprocedure moet opnieuw worden doorlopen
Vz. Afd. rechtspraak 26 juli 1988
AB 168

Wet RvS / Wet bedreigde uitheemse diersoorten / in het algemeen dient de betrokkene alvorens een begunstigde beschikking wordt ingetrokken in de gelegenheid te worden gesteld te worden gehoord
Vz. Afd. rechtspraak RvS
15 sept. 1988
AB 169

Wet RvS / Besluit bestrijding bacterievuur 1983 / Beschikking bestrijding bacterievuur 1984 (Stort. 1984, 57) / aanschrijving tot het snoeien van de betrokken meidoornplanten en afwijzing van verzoek tot ontheffing van de snoeiplicht komen niet voor vernietiging in aanmerking
Vz. Afd. rechtspraak RvS 15 dec. 1988
AB 176

Wet RvS en Verordening bescherming Plassenschap Loosdrecht e.o. / weigering ontheffing ligplaats innemen met 13

vaartuigen / ne bis in idem / nadere beslissing na Afd.-uitspraak / procedureregels / (Plassenschap Loosdrecht e.o.)
Vz. Afd. rechtspraak 19 jan. 1989
AB 167 (m. nt. JHvdV)

Wet RvS / APV Lochem / standplaats verkoop ijs e.d. / weigering ontheffing voor vijf jaar / lopende ontheffing voor één jaar / versnelde behandeling / (gem. Lochem)
Vz. Afd. rechtspraak RvS
17 febr. 1989
AB 177

Woningwet / gem.w / Wet Arob / aanschrijving bestuursdwang tot verwijdering zonnenscherm / beroep op gelijkheidsbeginsel door B en W onvoldoende weerlegd / strijd met zorgvuldigheidsbeginsel / (gem. Delft)
Afd. rechtspraak RvS 11 maart 1988
AB 179

Wet RvS / geen verzet mogelijk tegen een beschikking van de Vz. op grond van art. 119 Wet RvS
Afd. rechtspraak RvS 6 okt. 1988
AB 180

Wet Arob / Woonwagenwet / standplaats woonwagen buiten een centrum / herhaald verzoek om ontheffing / nieuwe beslissing van GS - in beroep - na Afd.-uitspraak / (geen ne bis in idem) / in redelijkheid / (gem. Beilen)
Afd. rechtspraak RvS 27 jan. 1989
AB 178 (m. nt. JHvdV)

Gemeente handelend als publiekrechtelijk lichaam / i.c. geen handelen in strijd met algemene beginselen van behoorlijk bestuur door betrokken overeenkomst niet na te komen
Pres. Rb. Haarlem
6 maart 1989
KG 169

Gezondheidsrecht

Cranszinnigenwet / procedure
HR 6 jan. 1989
NJ 345